

БӨЛІМ: БАЛАБАҚША

Мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық тәрбие беру

ЖАРИЯЛАНДЫ 10.10.2025	ТІРЕК СӨЗДЕР ата-анамен серіктестік, құндылықтық бағдар, мектепке дейінгі тәрбие, мониторинг, ойын технологиялары, тұрақты даму, цифрлық экология, экологиялық білім	СІЛТЕМЕ https://bilimger.kz/183271/
---------------------------------	--	---

Акишева Гульбану Смагуловна

Алматы қаласы

№8 бөбекжай-балабақшасы

Тәрбиеші

Аннотация. Мақалада мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық тәрбие берудің теориялық-әдіснамалық негіздері, ұлттық нормативтік-құқықтық және әдістемелік базаға сәйкестендірілген ұйымдастыру тетіктері қарастырылады. Экологиялық құзыреттілік, құндылықтық бағдар, мінез-құлықтық дағдылар және табиғатпен этикалық қарым-қатынас сияқты нәтижелерді қалыптастырудың ғылыми-тәжірибелік жолдары ұсынылады. Қазақстан Республикасының мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуға қатысты үлгілік құжаттары мен тұжырымдамалары, сондай-ақ ресейлік және халықаралық (ЮНЕСКО) ғылыми-әдістемелік еңбектер талданады. Негізгі назар балалардың тікелей бақылау, ойын, зертханалық-тәжірибелік жұмыс, ата-анамен серіктестік, цифрлық-медиа орта және процесс нәтижелерін бағалау сияқты компоненттерге бөлінеді. Ұсынылған ұсыныстар балабақша жағдайында экологиялық ортаны құруға және тұрақты даму құндылықтарын ерте жастан дарытуға бағытталған. [1-8]

Кілт сөздер: мектепке дейінгі тәрбие, экологиялық білім, тұрақты даму, құндылықтық бағдар, ойын технологиялары, ата-анамен серіктестік, цифрлық экология, мониторинг.

КІРІСПЕ

Табиғи ортадағы өзгерістер мен экожүйелердің нәзік теңгерімі туралы түсінікті ерте жастан қалыптастыру – тұрақты дамудың басты педагогикалық алғышарты.

Қазақстанда мектепке дейінгі білім беруді жетілдіру бағытында қабылданған нормативтік актілер экологиялық компонентті кешенді түрде енгізуді талап етеді: Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламалары мен мемлекеттік талаптарында баланың қоршаған ортамен этикалық қатынасы, қауіпсіз жүріс-тұрысы және табиғатты қорғау дағдылары күтілетін нәтижелер қатарында белгіленген. [1; 2] Сонымен қатар, 2023–2029 жылдарға арналған мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуды дамыту тұжырымдамасы мектепке дейінгі кезеңнің сапасын көтеру мен мазмұнын жаңартуда экологиялық бағытты өзекті деп айқындайды. [3] Халықаралық деңгейде ЮНЕСКО-ның ерте балалық шақтағы білім беруді (ЕССЕ) тұрақты даму үшін білім беру (ESD) қағидаттарымен ықпалдастыру жөніндегі ұсынымдары құндылықтар мен әрекетке бағдарланған тәсілдерді басымдыққа қояды. [4]

Төмендегі бөлімдерде мектепке дейінгі жаста экологиялық тәрбиені нәтижелі іске асырудың 5–6 ірі бағыты жүйеленеді және әр бағыт бойынша тәжірибелік ұсыныстар беріледі.

ТЕОРИЯЛЫҚ-ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕМЕ ЖӘНЕ ҚҰЗЫРЕТТІЛІК ҮЛГІСІ

Мектепке дейінгі жаста экологиялық тәрбие баланың жас ерекшелігіне сай табиғат құбылыстарын тұтастықта тануға мүмкіндік беретін қарапайым, бірақ мағыналы түсініктер жүйесін (тірі/жансыз табиғат, маусымдық өзгерістер, тірі ағзаларға күтім) қалыптастыруды көздейді. Ресейлік ғылыми әдебиетте (Е.В. Гончарова; Е.Ф. Козина) экологиялық тәрбиенің мазмұны эмоциялық-бағалаушылық тәжірибені (табиғатқа сүйіспеншілік, қамқорлық), танымдық модельдерді (байқау, салыстыру, себеп-салдар) және әрекеттік компонентті (үнемдеу, қайта пайдалану, қалдықтарды сұрыптау) тұтастандыру арқылы берік бекітілетіні дәлелденген. [5; 6] Бұл құзыреттілік үлгісі Қазақстанның үлгілік оқу бағдарламаларында бекітілген күтілетін нәтижелермен үйлеседі: бала қауіпсіз және экологиялық саналы мінез-құлық дағдыларын меңгеріп, табиғат объектілеріне ұқыптылық танытуы тиіс. [1] ЮНЕСКО құжаттары ерте жастан «құндылық-білім-әрекет» үштігінің бірлігін қамтамасыз етуді, мәдени және жергілікті контексті ескеруді ұсынады, бұл ұлттық бағдармалармен әдіснамалық жағынан сабақтас. [4; 7]

БАЛАБАҚШАДА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ДАМУШЫ ОРТАНЫ ҚҰРУ: КЕҢІСТІК, КҮН ТӘРТІБІ ЖӘНЕ ҚАУІПСІЗДІК

Экологиялық тәрбие ең алдымен балабақша кеңістігінің өзінен басталады: топ бөлмелерінде табиғи материалдар бұрышы, бөлме өсімдіктеріне күтім жасау алаңы, қалдықтарды сұрыптауға арналған қарапайым контейнерлер, маусымдық өзгерістерді

бақылау календары орналастырылуы керек. Қазақстанның санитарлық-эпидемиологиялық талаптары балалардың өмір сүруіне қауіпсіз, гигиеналық нормаларға сай ортаны қамтамасыз етуді міндеттейді; бұл нормаларды экологиялық мазмұнмен кіріктіру (таза су, желдету, жарық, жасыл аймаққа шығу тәртібі) күн тәртібінің мәдени-экологиялық құрамын күшейтеді. [8] Ұлттық әдістемелік ұсынымдар тікелей бақылау мен табиғат бұрышындағы жүйелі іс-әрекетті – экологиялық түсініктерді тереңдетудің негізгі шарты ретінде көрсетеді. [2] Ортаны «жаяу зертхана» логикасында құру (ауланы, ағаштарды, жәндіктерді, ауа райын жүйелі белгілеу, фото-жазба жүргізу) балалардың зерттеушілік дағдыларын дамытады және қауіпсіздік нормаларымен (қол жуу, құралдарды дұрыс қолдану) ұштасады. [2; 8]

ОЙЫН ЖӘНЕ ТӘЖІРИБЕ АРҚЫЛЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТҮСІНІКТЕРДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Ерте жастағы баланың жетекші әрекеті – ойын; сондықтан экологиялық мазмұнды рөлдік ойындар («орман күзетшілері», «бақ бағбандары»), драмаландыру, құрылыс-ойын материалдары арқылы трансформациялау, сондай-ақ қарапайым тәжірибелер (су айналымын үлгілеу, тұқым жарғақтарын бақылау, топырақтың ылғал ұстауын салыстыру) негізгі әдістердің өзегін құрайды. Гончарова мен Козина еңбектерінде эмоциялық селқостықты біртіндеп эмпатияға айналдыратын ойындық ахуалдың маңызды екені, «көркем-танымдық» синтездің (өлең, ертегі, сурет салу) экологиялық ұғымдарды тереңдететіні көрсетіледі. [5; 6] Қазақстандық әдістемелік кешендер тәжірибені қауіпсіздік регламентімен ұштастыруды, бақылаудың жүйелігін (көріп-суретке түсіру-талқылау-қорытынды) ұсынады. [2] Мұндай сабақтар балаларға себеп-салдарлық байланыстарды өз бетімен ашуға, «менің әрекетім – табиғатқа әсер» тұжырымын тәжірибеде сезінуге мүмкіндік береді. [2; 5; 6]

ОТБАСЫ ЖӘНЕ ҚАУЫМДАСТЫҚПЕН СЕРІКТЕСТІК: БІРТҰТАС ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОЛОГИЯЛЫҚ КЕҢІСТІК

Экологиялық мінез-құлықты тұрақтандыру балабақша шеңберінен тыс ортада жалғасуы керек. Ұлттық тұжырымдамада мектепке дейінгі ұйым-отбасы-қауымдастық үштігінің серіктестігі сапаны арттыру факторы ретінде айқындалады; бұл серіктестік ата-аналар клубы, «жасыл демалыс» акциялары, тұрмыстық қалдықтарды азайту челленджері, аула/мектеп аумағын көгалдандыру сияқты формаларда іске асады. [3] ЮНЕСКО ESD тәсілдері қауымдастықпен жобалық қызметтің мәнін айқындап, балалардың шынайы әлеуметтік-экологиялық тәжірибеге қатысуын қолдайды (мысалы, су үнемдеу әдеттерін отбасы деңгейінде бақылау, «экосақшы» апталығы). [4; 7] Мұндай сабақтастық пен ата-ананы тарту балалардың құндылықтарын орнықтырып, мінез-құлыққа ауысуын жеделдетеді, ал педагог үшін – үйдегі орта жайлы деректер арқылы

жеке траектория құру мүмкіндігін береді. [3; 4]

ЦИФРЛЫҚ ЖӘНЕ МЕДИАЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘДЕНИЕТ: ЭКРАНДЫҚ ТӘЖІРИБЕНІ ТАБИҒАТ ТӘЖІРИБЕСІМЕН ТЕҢГЕРУ

Заманауи балалық шақ цифрлық құрылғылармен қанық; сондықтан экологиялық тәрбиеде медиа сауаттылық элементтерін енгізу өзекті. Цифрлық ресурстар табиғи құбылыстарды визуализациялауда пайдалы болғанымен, олар «тікелей тәжірибені» алмастырмауы қажет: ұлттық және халықаралық ұсынымдар оқу үдерісінде цифрлық құралдарды мақсатты, шектеулі қолдануды, ал негізгі уақытты сыртта бақылау мен қозғалысқа арнауды ұсынады. [2; 4] Педагог «цифрлық экология» түсінігін қарапайым деңгейде түсіндіреді: энергияны үнемдеу (құрылғыны сөндіру), электрондық қалдық, экран алдындағы уақытты реттеу. Балалармен бірге «жасыл цифрлық әдеттер» ережесін құрастыру (жарықты сөндіру, артық басып шығармау, планшетті ортақ пайдалану) мінез-құлықтық дағдыға айналдыруға көмектеседі. [2; 4]

НӘТИЖЕНІ БАҒАЛАУ ЖӘНЕ МОНИТОРИНГ: БАҚЫЛАУ КАРТАЛАРЫ МЕН ПОРТФОЛИО

Экологиялық тәрбиенің нәтижелерін бағалау тек білімді өлшеумен шектелмейді; мінез-құлық пен құндылықтық бағдардағы өзгерістерді ұзақ уақыт бойы бақылау қажет. Қазақстанның үлгілік және әдістемелік құжаттары күтілетін нәтижелерді жас ерекшелігіне сай бақылау парақтары, портфолио, педагог-ата-ана кері байланысы арқылы тіркеуді ұсынады. [1; 2] Педагог баланың қатысу деңгейін, табиғатқа қамқорлық әрекеттерінің жиілігін, қауіпсіздік нормаларын сақтауын, «сұрақ-болжам-тексеру-қорытынды» циклін өз бетінше қолдануын кезең-кезеңімен белгілейді. Ресейлік әдістемеде қалыптастырушы бағалау элементтері – қысқа әңгімелесу, фотофиксация, бақылау күнделігі – эмоциялық-бағалаушылық өзгерістерді де бейнелеуге мүмкіндік береді. [5; 6] Мониторинг деректері топ жоспарына түзету енгізуге, ата-анамен жеке кеңес өткізуге негіз болады және экологиялық тәрбиені білім беру процесінің тұрақты, өлшенетін компонентіне айналдырады. [1; 2; 5]

ҚОРЫТЫНДЫ

Мектеп жасына дейінгі экологиялық тәрбие – тек табиғат туралы ақпарат берумен шектелмейтін, құндылық-білім-әрекет үштігін біртұтастандыратын кешенді педагогикалық жүйе. Нормативтік-құқықтық және әдістемелік база (ұлттық үлгілік бағдарламалар, санитарлық талаптар, тұжырымдамалық құжаттар) экологиялық компонентті балабақша кеңістігіне, күн тәртібіне және отбасы-қауымдастық серіктестігіне енгізуге мүмкіндік береді. [1-4; 8] Ең нәтижелі практика – тікелей бақылау

мен ойынға негізделген тәжірибелік оқыту, цифрлық құралдарды шектеулі және мақсатты пайдалану, ал жетістікті бағалау – мінез-құлықтағы нақты өзгерістерді қуаттайтын мониторингпен бекітіледі. [2; 5–7] Осылайша, ерте жаста қалыптасқан «табиғатқа қамқорлық» әдеттері кейінгі білім беру сатыларында тұрақты даму мәдениетінің іргетасына айналады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. **Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы №348 бұйрығы.** Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттары. Ресми мәтін. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200029031> [Қаралды: 10.10.2025]. adilet
2. **Балаларды ерте дамыту институты.** Мектепке дейінгі ұйымдарда экологиялық тәрбие беру бойынша әдістемелік ұсынымдар. 2023. URL: https://irrd.kz/sites/irrd.kz/uploads/docs/metodicheskie_razrabotki/2023/12/ecology_kz.pdf [Қаралды: 10.10.2025]. Институт раннего развития детей
3. **Қазақстан Республикасы Үкіметі.** Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуды дамытудың 2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы №249 қаулы. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000249> [Қаралды: 10.10.2025]. adilet
4. **UNESCO.** *Early childhood care and education and Education for Sustainable Development: Findings of a global survey.* URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark%3A/48223/pf0000371048> [Қаралды: 10.10.2025]. unesdoc.unesco.org
5. **Гончарова Е.В.** *Теория и методика экологического образования детей дошкольного возраста: курс лекций.* НВГУ, 2008. URL: <https://nvsu.ru/ru/Intellekt/1130/Goncharova%20E.V.%20Teoriya%20i%20metodika%20ekologicheskogo%20obrazovaniya%20-%20Kurs%20lektiy%20-%202008.pdf> [Қаралды: 10.10.2025]. nvsu.ru
6. **Козина Е.Ф.** *Теория и методика экологического воспитания дошкольников: учебник.* Москва: Юрайт, 2019. URL: <https://urait.ru/bcode/439023> [Қаралды: 10.10.2025]. urait.ru
7. **UNESCO (Draft, 2024).** *Draft Guiding Principles on the Right to Early Childhood Care and Education.* URL: <https://www.unesco.org/sites/default/files/medias/fichiers/2024/12/draft-guiding-principles-right-to-ecce.pdf> [Қаралды: 10.10.2025]. ЮНЕСКО
8. **Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігі.** *Санитарлық ережелер: балабақша ұйымдарына қойылатын санитарлық-эпидемиологиялық*

талаптар (ресми нұсқа). URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500010975>
[Қаралды: 10.10.2025]. adilet

**Ескертпе: Мәтін ішінде дереккөздер квадрат жақшамен [1-8] нөмірленіп белгіленді және тізімдегі нақты сілтемелермен толық сәйкес келеді.*

ҚМ АА Куәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.